# ORIENTĂRILE VALORICE ALE PERSONALITĂȚII: ORIGINILE CONCEPTELOR ȘI ALE TEORIILOR

**CZU: 159.923**

**Olga CHIRIȚA**[1]
*Academia „Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*

**REZUMAT**. *Actualitatea temei alese este determinată de faptul că valorile și orientările valorice constituie o parte integrantă a vieții omului.*

*Sistemul de orientări valorice determină atitudinea față de lumea înconjurătoare și totodată formează baza viziunii asupra lumii. Iată de ce studiul valorilor oferă posibilitatea de a observa toate schimbările care au loc în viața culturală și socială a persoanei și a societății în ansamblu.*

***Cuvinte-cheie:*** *valori, orientări valorice, personalitate*

**ABSTRACT**. *The topicality of the chosen theme is determined by the fact that values and value orientations constitute an integral part of human life.*

*The system of value orientations determines the attitude towards the surrounding world and also forms the basis of the worldview. This is why the study of values offers the opportunity to observe all the changes that take place in the cultural and social life of the person and society as a whole.*

***Key words:*** *values, value orientations, personality*

În perioada de modernizare a societății, studiul valorilor oferă posibilitatea de „a vedea schimbările care au loc în cultură și în personalitate ca răspuns la schimbările istorice și sociale" (Лебедева, Н.М., 2000, p. 73). Din punctul de vedere al comunității, valorile devin o sferă de activitate deosebită, deoarece elementele sistemului social sunt actori eficienți ai acestuia doar dacă văd sau simt valoarea comunității (Сушков, И.Р., 2008, p. 175).

Astfel, valorile reprezintă anumite norme culturale și atitudinale, care dau naștere unor norme și modele de comportament. Iată de ce este foarte important să știm ce sunt valorile și cum influențează ele individul și relația acestuia cu societatea.

În acest sens, ne vom referi la lucrările savanților din domeniul filosofiei, al psihologiei și al sociologiei în căutarea originilor conceptelor și teoriilor privind valorile și orientările valorice.

I. Kant, filosof german și gânditor iluminist, considera că valorile sunt cerințe adresate voinței; obiective ce stau în fața persoanei; semnificație a unor sau altor factori pentru personalitate (Фёдоров, В.А.; Благова, А.С., 2016, p. 130).

În opinia gânditorului, valorile sunt determinate de anumite scopuri; astfel, dacă scopurile sunt subiective, atunci și valorile vor fi relative, iar dacă scopurile sunt obiective, atunci valorile vor fi absolute. Valoarea tuturor obiectelor dobândite prin acțiunile noastre este întotdeauna condiționată, deoarece în esența existenței lor se află scopurile subiective, de aceea aceste valori le putem numi „valori pentru noi". Scopurile obiective, conform lui I. Kant, sunt „obiecte a căror existență în sine este un scop, iar acest scop nu poate fi înlocuit cu niciun alt țel pentru care ele ar trebui să servească doar ca mijloc". Anume astfel de scopuri înzestrează anumite tipuri de valori cu semnificația absoluității (Фёдоров, В.А., Благова, А.С., 2016, p.130).

Este de remarcat că în teoria lui I. Kant conceptele de *valoare* și *cultură* sunt legate între ele, întrucât în caracteristica conceptului de „cultură" se poate evidenția un element universal de reglare a valorii, cultura „constă de fapt în valoarea socială a unei persoane" (Kant, I., 1966, p. 11). Starea morală a persoanei devine cea mai înaltă valoare a culturii.

[1] Olga CHIRIȚA, master în psihologie, doctorandă, asistent universitar al Catedrei management și comunicare profesională a Academiei „Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8798-6305, e-mail: olgachirita2022@gmail.com

Fiind în dezacord în această problemă cu opiniile lui I. Kant, filosoful german R. Lotze a descris termenul „valoare” a individului în eseul său „Microcosmos” (1858-1864). În această lucrare, R. Lotze desparte „lumea valorilor” și „lumea fenomenelor”: în opinia sa, valorile țin de sfera imperativului, a necesității. El descrie existența valorilor ca fiind ideală, supranaturală și obiectivă (Столович, Л.Н., 1994, p. 123).

Împărțind lumea în sfera realității și sfera valorilor, autorul W. Windelband considera că valorile ar trebui înțelese nu ca niște categorii obiective, reale, ci ca niște categorii semnificative, iar realitatea însăși, creată de mâinile omului, este supusă valorilor. În opinia autorului, înțelegerea valorilor universal semnificative ca norme ce implică nevoia de obligație influențează direct formarea culturii (Фёдоров, В.А., Благова, А.С., 2016, p. 131).

În concepția autorilor A. Biron, M. Moraru, V. Pavelcu, P. Popescu-Neveanu, noțiunea de „valoare” este considerată o însușire, un criteriu, o reprezentare, un produs în fond ca obiectivare a esenței umane (Paladi, O., 2011, p. 16).

Valorile nu sunt direct observabile, conțin elemente cognitive, afective și conative, nu operează independent de individ și de câmpul social, se referă la standardele dezirabilului, sunt organizate ierarhic în sistemul personalității și sunt relevante pentru comportamentul real (Paladi, O., 2011, p. 16).

Valorile sunt comenzile etice care guvernează acțiunile oamenilor; constituie un indicator al sensului pe care oamenii îl acordă acțiunilor lor.

Din cele relatate mai sus rezultă că „valorile” sunt liniile directoare, scopurile, idealurile care există în mintea fiecărei persoane și cu care o persoană sau un grup social își corelează acțiunile.

Valorile formează nucleul interior al individului, baza nevoilor și intereselor unei persoane și ale comunităților sociale. Astfel, în societate se formează *valori general acceptate*, precum respectul, iubirea, sănătatea, prestigiul etc., și *valori intragrup* (din interiorul grupului), precum politice, religioase etc.

Orientările valorice, ca una dintre cele mai importante caracteristici ale personalității, sunt studiate în diferite domenii ale psihologiei: psihologia generală, psihologia personalității, psihologia socială, psihologia diferențială. În doctrina de specialitate, se abordează problema valorilor personalității în legătură cu manifestarea activității umane – nevoile, motivele și mecanismele reglatorii ale activității individului.

Orientările valorice oferă posibilitatea diferențierii fenomenelor lumii înconjurătoare după însemnătatea lor: pozitivă sau negativă. Orientarea personalității exprimă una dintre cele mai semnificative manifestări ale acesteia, caracterizând esența socială și moral-spirituală a personalității. Conținutul orientării reprezintă pozițiile dominante condiționate social ale individului în raport cu obiectele realității înconjurătoare. Datorită orientării personalității, orientările valorice ale acesteia se realizează în activitatea concretă, devin motive stabile de activitate, formând în cele din urmă convingerile personalității.

Sistemul de orientări valorice este cea mai importantă caracteristică a personalității și un indicator al maturității acesteia. Identificarea caracterului modificărilor dinamice ale orientărilor valorice, conform autorilor B.S. Kruglov, V.D. Saiko, I.I. Prokopiev ș.a., este imposibilă fără o analiză specială a procesului multilateral și pe multiple niveluri de formare și statornicire a acestora. Studiul acestui proces necesită o atenție deosebită asupra momentelor-cheie în formarea orientărilor valorice legate de sfera valoric-semantică a personalității. Anume simțul sensului, care apare, dă naștere valorilor. Prin intermediul sensului vieții ca varietate de relații ale personalității se construiește atitudinea față de realitățile politice, transformările socioeconomice, cultură, profesie, carieră etc.

Mulți oameni de știință remarcă o legătură strânsă între sfera motivațională a personalității și orientările valorice. V.A. Iadov, făcând distincția între abordările general-psihologice și cele sociopsihologice ale studiului orientărilor valorice, consideră că în psihologia generală cercetarea orientărilor valorice este asociată cu cercetarea manifestărilor motivaționale superioare ale personalității, iar în psihologia socială aceasta este zona de studiere a proceselor de socializare a individului, de adaptare a acestuia la normele și cerințele societății (Ядов, В.А., 2013, p. 110).

Astfel, orientările valorice constituie un fenomen social şi psihologic ce caracterizează orientarea şi menţinerea activităţii individului, abordarea generală a determinării omului faţă de lume, faţă de sine, dând sens şi îndrumare poziţiilor, comportamentului, acţiunilor personale. Sistemul de orientări valorice are o structură pe mai multe niveluri. Există un sistem numit „ierarhie a valorilor umane", în care unele valori ocupă o poziţie de conducere, iar altele – o poziţie de subordonare.

Ideea despre un sistem de valori ca o ierarhie a convingerilor s-a răspândit pe larg în psihologia socială americană în anii 1960–1970 (Rokeach, M., 1968).

M. Rokeach defineşte conceptul de „valoare" ca „o credinţă persistentă că un anumit mod de comportament sau scopul final al existenţei este de preferat din punct de vedere personal sau social decât modul opus sau invers de comportament ori scopul final al existenţei". Valorile umane se caracterizează prin următoarele caracteristici fundamentale (Леонтьев, Д.А., 1998):

- Valorile se manifestă în toate fenomenele sociale: în cultură, în societate şi în personalitate.
- Numărul total de valori pe care se concentrează omul este limitat.
- Toţi indivizii au aceleaşi valori, dar cu grade diferite de manifestare.
- Valorile personalităţii sunt organizate în sisteme individuale.

Autorul M. Rokeach a împărţit toate valorile în două grupe: *valorile terminale* – sunt obiectivele finale ale existenţei individuale, spre care tinde o persoană; *valorile instrumentale* – convingeri că un anumit mod de acţiune (de exemplu, onestitate, raţionalism) din punct de vedere personal şi social este de preferat în orice situaţie (Смагина, Е. Н., 2020, p. 285).

Potrivit autorului, valorile terminale sunt mai stabile decât orientările valorice instrumentale (Паниева, К.О., 2013, p.315).

Cercetătorii S. Schwartz şi W. Bilsky au încercat să elaboreze o clasificare a valorilor mai diferenţiată şi mai justificată decât cea a lui M. Rokeach (Шварц, Ш.; Бутенко, Т.П. ş.a., 2012, p. 45). Astfel, definiţia conceptuală a valorilor propusă de cercetători include cinci caracteristici formale (Schwartz, S.H.; Bilsky, W., 1987):

1. Valorile sunt acceptări şi convingeri.
2. Valorile vizează stările finale sau comportamentele dorite.
3. Valorile sunt condiţionate de o anumită situaţie.
4. Valorile guvernează alegerea sau estimarea de către oameni a comportamentului şi a evenimentelor.
5. Valorile sunt ordonate în funcţie de importanţa relativă pentru subiect.

Pe lângă aceste trăsături formale ale valorilor, conţinuturile lor semnificative pot fi definite ca reprezentări cognitiv-emoţionale a trei tipuri de nevoi umane universale (Шварц, Ш.; Бутенко, Т.П. ş.a., 2012, p. 47):

- nevoile biologice ale indivizilor,
- nevoile de interacţiune socială,
- nevoi legate de supravieţuirea şi bunăstarea grupurilor sociale.

Toate aceste nevoi universale sunt satisfăcute într-o măsură sau alta prin realizarea diferitelor tipuri motivaţionale, care sunt formate din anumite valori ale personalităţii. Ele stabilesc direcţia acţiunilor concrete ale persoanei şi, mai larg, întreaga sa activitate vitală.

La rândul său, psihologul D.A. Leontiev îşi concentrează atenţia asupra ierarhiei individuale a orientărilor valorice, prezentând posibile grupări de valori, combinate în blocuri din diverse considerente (Леонтьев, Д.А., 1997).

***Dintre valorile terminale se contrapun:***

1. Valori concrete vitale (sănătate, muncă, prieteni, viaţă de familie) – valori abstracte (cunoaştere, dezvoltare, libertate, creaţie).

2. Valori de autorealizare profesională (muncă interesantă, viaţă productivă, creativitate, viaţă activă) – valori ale vieţii personale (sănătate, dragoste, prieteni, distracţii, viaţă de familie).

3. Valori individuale (sănătate, creativitate, libertate, viaţă activă, divertisment, încredere în sine, bunăstare) – valorile relaţiilor interpersonale (prieteni, viaţă de familie fericită, fericirea celorlalţi).

4. Valori active (libertate, viață activă, viață productivă, muncă interesantă) – valori pasive (frumusețea naturii și a artei, încrederea în sine, cunoașterea, înțelepciunea).

***Printre valorile instrumentale, savantul identifică următoarele dihotomii:***

1. Valori etice (onestitate, intransigență față de neajunsuri) – valorile comunicării interpersonale (bune maniere, jovialitate, sensibilitate) – valorile autorealizării profesionale (responsabilitate, eficiență în afaceri, voință puternică, diligență).

2. Valori individualiste (pretenții mari, independență, voință puternică) – valori conformiste (punctualitate, stăpânire de sine, responsabilitate) – valori altruiste (toleranță, sensibilitate, amploare a opiniilor).

3. Valori de autoafirmare (cerințe ridicate, independență, intransigență, curaj, voință puternică) – valori de acceptare a celorlalți (toleranță, sensibilitate, amploare a opiniilor).

4. Valori intelectuale (educație, raționalism, autocontrol) – valorile viziunii emoționale asupra lumii (optimism, onestitate, sensibilitate)

Principiul ierarhiei valorilor este o caracteristică importantă a orientărilor valorice ale personalității.

Astfel, omul de știință M. Ianițkii a dezvoltat propriul model structural-dinamic al sistemului de orientări valorice ale individului și ale comunităților sociale, bazat pe ideea formării treptate a unei ierarhii a valorilor personale și sociale pe trei niveluri, care au origini diferite. Acest model include următoarele elemente ca parametri de bază structurali și de conținut: etapele dezvoltării valorii; procesele principale de dezvoltare a valorii; mecanisme de realizare a proceselor de dezvoltare; nivelurile formate ale sistemului de orientări valorice ale individului; tipurile de personalitate la dominarea unui sau altui nivel în ierarhia valorilor; tipurile de preferințe valorice ale conștiinței de masă la predominarea tipului de personalitate corespunzător. Modelul descris se caracterizează prin prezența unor legături sistemice între elementele enumerate și determinarea lor reciprocă, pe când structura și conținutul acestor elemente sunt determinate de trăsăturile generale ale unei anumite etape a dinamicii personale:

În **stadiul preconvențional**, principalul proces de dezvoltare valorică este *adaptarea*, care se realizează prin diverse mecanisme de apărare psihologică ce elimină anxietatea și mențin echilibrul în sistemul om – mediu prin modificarea orientărilor valorice. Aceste mecanisme formează cel mai de jos nivel (protector) al sistemului de orientări valorice ale individului. Oprirea dezvoltării personale în această etapă determină dominația valorilor de adaptare în sistemul de valori individual, stabilind formarea unui tip de personalitate adaptativ, ghidat de valorile de supraviețuire și autoafirmare. Predominanța acestui tip într-o anumită comunitate determină tipul adaptativ al preferințelor valorice ale conștiinței de masă, caracterizat prin predominarea dorinței de securitate economică și fizică;

În **stadiul convențional** de dezvoltare valorică, pe primul plan iese procesul de *socializare*, care se realizează datorită acțiunii mecanismului de identificare, ce reflectă acceptarea (sau neacceptarea) internă a valorilor altor persoane semnificative. Acest mecanism formează nivelul mediu (împrumutat) al sistemului individual de valori. Fixarea la acest nivel se manifestă în predominanța valorilor de socializare și, ca urmare, în formarea unui tip de valori de socializare caracterizat printr-un accent pe valorile tradiționale și pe valorile celorlalți indivizi semnificativi. Dominarea acestui tip în comunitate predetermină tipul socializant al preferințelor valorice ale conștiinței de masă, care se remarcă prin orientarea către normele acceptate în societate și binele pentru „ai noștri”;

În **stadiul postconvențional** de dezvoltare, procesul principal al dinamicii personale devine *individualizarea*, care se realizează prin activarea mecanismului de internalizare, ce vizează dezvoltarea propriului sistem autonom de valori. Acest mecanism asigură formarea stratului superior (autonom) al sistemului de orientări valorice. Realizarea acestei etape de dezvoltare personală determină formarea valorilor de individualizare și astfel creează condițiile pentru formarea unui tip valoric individualizat, orientat către valorile creativității și creșterii personale. În caz de prevalență a acestui tip în comunitatea socială, se determină un tip individualizator de

preferințe valorice ale conștiinței de masă, exprimate în predominanța axării pe autorealizare și autodezvoltare pentru binele tuturor oamenilor (Яницкий, М., 2020, p. 195-196).

Astfel, în conformitate cu modelul elaborat de autorul M. Ianițkii, se presupune că în fiecare etapă a dezvoltării individuale se formează un anumit nivel al sistemului de valori. Formarea orientărilor valorice ale individului este asigurată de procesul de dinamică personală ce domină în această etapă. Aceste procese formează în mod constant nivelurile separate sau straturile sistemului de orientări valorice ale individului. Fixarea în orice stadiu de dezvoltare valorică determină dominația nivelului corespunzător în sistemul de valori individual, care formează un tip valoric similar de personalitate. Structura valorică a conștiinței de masă poate fi reprezentată ca un ansamblu de astfel de tipuri de personalitate, iar predominanța oricăruia dintre ele într-o anumită comunitate determină tipul corespunzător de preferințe valorice ale conștiinței de masă (Яницкий, М., 2020, p. 196).

Autorul B.I. Dodonov subliniază că înainte ca o valoare să devină semnificativă personal, ea este recunoscută în calitate de valoare socială. Adoptând de la ceilalți o viziune despre ceva ca valoare demnă de a se conduce de ea în comportamentul și activitățile sale, o persoană poate pune astfel bazele unei nevoi pe care nu o avea înainte (Додонов, Б. И., 1978).

**Concluzii**

Sistemul de orientări valorice al personalității nu apare instantaneu, ci se formează treptat, de-a lungul întregii perioade de ontogeneză.

Orientările valorice ale individului apar mai ales în momentul în care omul are nevoie de autodeterminare vitală, socială, profesională și morală, de căutarea locului său în lume, de alegerea valorilor vitale ca bază a poziției interioare și a viziunii asupra lumii.

Astfel, orientările valorice sunt un fenomen social și psihologic ce caracterizează orientarea și menținerea activității unei individualități, abordarea generală a determinării omului față de lume și față de sine, oferă sens și îndrumare pozițiilor, comportamentului și acțiunilor personale.

***Referințe:***


1. Paladi, O. Interacțiunea dintre valori și fenomenele psihologice. În: Revista științifico-practică Psihologie. Chișinău, 2011, № 3, p.16-25.
2. Rokeach, M. Beliefs, Attitudes, and Values: A Theory of Organization and Change. San Francisco: Jossey-Bass, 1968, 214 p.
3. Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. În: Journal of Personality and Social Psychology, 53(3), p. 550–562.
4. Додонов, Б. И. Эмоция как ценность. Москва: Политиздат, 1978, 272 p.
5. Кант, И. Соч. в 6-ти томах. Т.6. Москва: Мысль, 1966, 743 p.
6. Лебедева, Н.М. Базовые ценности русских на рубеже XXI века. În: Психологический журнал. Москва, 2000, № 3. https://studfile.net/preview/2429370/page:13/
7. Леонтьев, Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности. În: Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. Москва, 1997, № 1, p. 20-27.
8. Леонтьев, Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени. În: Психологическое обозревание №1, 1998, p.13-25. https://portalus.ru/modules/psychology/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1106412895&archive=1120045024&start_from=&ucat=&
9. Паниева, К.О. У истоков концепции жизненного успеха как ценностей ориентации молодежи (некоторые идеи американской социологии и социальной психологии). În: Знание. Понимание. Умение. Москва, 2013, № 4, p. 315-319.
10. Смагина, Е. Н. Теоретический обзор концепций ценностей в психологии. În: Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета, 2020, № 2, p. 275-295.
11. Столович, Л.Н. Красота. Добро. Истина: Очерк истории эстет. аксиологии. Моксва: Республика, 1994, 464 p.

12. Сушков, И.Р. Психологические отношения человека в социальной системе. Москва: Институт психологии РАН, 2008, 410 p.
13. Фёдоров, В.А. Благова, А.С. Эволюция понятия «ценность». În: Вестник РУДН, серия Философия, 2016, № 1, p. 128-140.
14. Шварц, Ш., Бутенко, Т.П., Седова, Д.С., Липатова, А.С. Уточненная теория базовых индивидуальных ценностей: применение в России. În: Психология. Журнал Высшей школы экономики. Т.9. Москва, 2012, № 2, p. 43–70.
15. Ядов, В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. Москва: ЦСПиМ, 2013, 376 p.
16. Яницкий, М. Система ценностных ориентаций личности и социальных общностей: структурно-динамическая модель и ее применение в психологических исследованиях и психологической практике. În: Вестник Кемеровского государственного университета, 2020, p. 194-206.